

ЗАМОНАВИЙ ТАЛАБА ЁШЛАР ЭСТЕТИК МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА МУСИҚИЙ ТАФАККУРНИНГ АНАЛИТИК ТАҲЛИЛИ

Турсунова Лайло

Фарғона давлат университети

Муסיқа таълими ва маданият кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада жамиятнинг янги тараққиёти босқичида ёшлар муסיқа маданиятини юксалтириши, такомиллаштириши юзасидан бир қатор тизимли ишлар амалга оширилаётганлиги, муסיқа маданияти оламни билиши, ҳис қилиши, идрок этиши ва унинг гўзалликларидан лаззатланишнинг алоҳида бир шакли эканлиги ва ёшларнинг муסיқий маданиятини юксалтиришнинг объектив ва субъектив омиллари фалсафий жиҳатдан таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: *муסיқа, муסיқа маданияти, муסיқий мерос, санъат, объектив ва субъектив омиллар, ижрочилик санъати, баркамол авлод, баркамол шахс, маданий қадриятлар, мақом, дostonчилик, фольклор.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье на этапе нового развития общества проводится ряд систематических работ по поднятию и совершенствованию музыкальной культуры молодежи, что это особая форма восприятия и наслаждения ее красотами, а также философски анализируются объективные и субъективные факторы поднятия музыкальной культуры молодежи.

Ключевые слова: *музыка, музыкальная культура, музыкальное наследие, искусство, объективные и субъективные факторы, исполнительское искусство, зрелое поколение, зрелая личность, культурные ценности, статус, эпос, фольклор.*

ABSTRACT

In this article, at the stage of the new development of the society, a number of systematic works are being carried out in order to raise and improve the music culture of young people, that it is a special form of perception and enjoyment of its beauties, and the objective and subjective factors of improving the musical culture of young people are philosophically analyzed.

Key words: *music, music culture, musical heritage, art, objective and subjective factors, performance art, mature generation, mature personality, cultural values, status, epic, folklore.*

КИРИШ

Тафаккур инсон онгида борлиқни унинг таҳлили ва синтези билан акс этиш жараёнидир. Тафаккур хиссий билиш (хис этиш, идрок этиш) воситасида ва унинг чегараларидан чиққан холда амалий фаолият асосида юзага келади. Тафаккур аниқ билимлар, далилларга суянади, таҳлил қилади, қиёслайди, умумлаштиради, хулосалар чиқаради. Тафаккур муаммоларни илмий, фалсафий ўрганиш билан билиш назарияси – гносеология шуғулланади.

Муסיқий тафаккур оламни билиш, ҳис қилиш, идрок этиш ва унинг гўзалликларидан лаззатланишнинг алоҳида бир шаклидир. У ҳам гўзаллик ва мукамаллик қонунлари асосида яшйди ва ривожланади. У шу маънода дин, фан ва фалсафа билан бир қаторда туради, инсондаги инсонийликни камол топтиради, олам сирларини кашф этади.

Замонавий талаба ёшларда эстетик маданиятни юксалтиришда, ахлоқий фазилатларни шакллантиришда, уларнинг маънавий дунёқарашини ўстиришда муסיқий тафаккурнинг аналитик таҳлили муҳим аҳамият касб этади. Муסיқий тафаккур муסיқий хис, муסיқий идрок асосида пайдо бўлади ва овозли, муסיқий, бадий образларга таянади. Муסיқий тафаккур миллий муסיқа маданиятининг ўзига хослиги, қонуниятларини билишнинг специфик, интеллектуал жараёни ва муסיқий санъат асарини тушунишдир. Миллий муסיқий тафаккур муайян бир миллатнинг ҳис-туйғу ва кечинмаларини ифода этади, шунинг учун ҳам унга миллийлик хосдир. Унда миллатнинг бутун кечмиши, тарихи, фантазияси, миллий руҳи, эстетик диди, орзу ва армонлари, қувонч ва ташвишлари, дард ва аламлари мужассамлашган бўлади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Миллий муסיқа бошқа халқлар санъати билан узвий боғлиқликда ривожланади, бироқ ҳеч қачон у миллий заминдан ажраб, узилиб қолмайди. Ўзбек миллий муסיқа санъати маҳаллий халқларнинг миллий оҳанглари заминиде шаклланиб келган. Ҳар бир миллий маданият учун айна вақтда умуминсонийликка хосдир, умуминсонийлик миллийлик орқали намоён бўлади. Муסיқанинг миллийлиги мазкур халқнинг узок тарихий кечмиши, турмуш ва ҳаёт тарзи, меҳнат маданияти ва миллий анъаналар билан узвий боғлангандир. Ўзбек миллий муסיқа санъати халқимиз ҳаётининг бадий акс-садоси сифатида вужудга келар экан, унда кишиларнинг кайфияти ва меҳнат фаолиятига, шунингдек, уларнинг миллий тафаккурига жуда кучли таъсир кўрсатади.

Жамиятнинг янги ривожланиш босқичида маънавиятга бўлган юксак эътиборнинг натижаси ўлароқ, замонавий талаба ёшларда эстетик маданиятни юксалтиришда муסיқий тафаккурни шакллантириш, муסיқа маданиятини

ривожлантиришга қаратилган таълим-тарбия жараёнини замонавийлаштириш, уни замон талабларига мос тарзда юксалтириш ҳамда ёшларнинг бадиий-муסיқий дунёқарашини кенгайтириш билан боғлиқ муаммолар жамият ижтимоий ҳаётининг долзарб масалаларига айланган. Шу нуқтаи назардан бугунги кунда замонавий талаба ёшлар эстетик маданиятини юксалтиришда муסיқий тафаккурни шакллантиришнинг долзарблигини қуйидагича асослаш мумкин:

Биринчидан, Ўзбекистоннинг янги тараққиёти босқичида маънавиятнинг устуворлигига таянувчи фалсафий концепция замонавий талаба ёшлар эстетик маданиятини юксалтиришда муסיқий тафаккур ва дунёқарашнинг ўзига хос ўрнини белгилаб беради.

Иккинчидан, муסיқий маданият шахс камолотининг барча босқичларида унга фалсафий, ахлоқий ғояларни сингдиришда, юксак инсонпарварлик туйғуларини шакллантиришда, шу билан бирга, эстетик маданиятини юксалтиришда муҳим руҳий-эмоционал омил бўлиб хизмат қилади.

Учинчидан, замонавий талаба ёшлар эстетик маданиятини юксалтиришда ўз қобилияти, иқтидори, истеъдоди ва умуман эркин ижодий фаолиятини ривожлантириш учун етарли объектив, субектив шароитларни юзага келтиради. Шу боис замонавий талаба ёшлар эстетик маданиятини юксалтириш жараёнида, жамият маънавий янгиланишида ва тараққиётининг барча соҳаларида юз бераётган ислоҳотларни уйғун ҳолда таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир. Бу ўз навбатида, замонавий талаба ёшлар эстетик маданиятини юксалтириш масаласини маънавий тараққиётнинг таркибий қисми сифатида махсус тадқиқ этиш заруриятини келтириб чиқаради.

Муסיқий тафаккур – муסיқий маданият ўзига хослиги, қонуниятларини билишнинг специфик, интеллектуал жараёни ва муסיқий санъат асарини тушунишдир. Муסיқий тафаккурнинг ўзига хослиги муסיқий қобилиятнинг ривожланганлигига, шунингдек, инсон яшаб тарбияланаётган муסיқий муҳит шарт-шароитига боғлиқ. Шарқ ва Ғарб муסיқий маданиятлари орасидаги тафовутларни алоҳида таъкидлаш жоиз. Шарқ муסיқиси учун монодияга асосланган тафаккур: кўплаб лад кўринишлари, чорак тонли, нимчорак тонли, глиссандо усулларининг қўлланилиши, ритм тузилишининг бойлиги, товушларнинг нотемперациявий муносабати, тембр ва куй хилма-хиллигидан фойдаланиш билан муסיқий тафаккурни горизонтал ривожлантириш, хосдир. Европа муסיқа маданияти учун эса гомофон-гармоник тафаккур: гармоник кетма-кетлик ҳаракати мантиқи билан боғлиқ муסיқий тафаккурни вертикал ривожлантириш хосдир.

Муסיкий тафаккур идрок этиш асосида шаклланади. Нима учун муסיқани ҳамма эшитадую, лекин ҳамма ҳам идрок эта олмайди? Нима учун европалик тингловчи Шарқ муסיқасини, шарқ тинловчиси Европа муסיқасини ҳар доим тўла тушунавермайди? Чунки, муסיкий идрокнинг тўлақонлилиги, муסיкий ифода воситаларини тушуниш имконияти, интенсивлик ва муסיкий кечинма турлари ҳар бир одамда ҳар хил бўлиб, ўз хусусиятлари, сабабига эга.

Бугунги замонда барча эзгу ниятли инсонларни бирлаштириш, ёшларни юксак гуманистик идеаллар руҳида тарбиялашда муסיқа санъатининг ўрни ва аҳамиятини ҳеч нарса билан ўлчаб, баҳолаб бўлмайди.

Муסיкий мазмун – идрок этилиши натижасида тафаккур даражасида англанади, бунда оҳанглар образларининг ифодавий ва тасвирий имкониятлари муҳим роль ўйнайди. Муסיкий тафаккур қадим замонлардан буён ўрганиб келинади. Пифагорнинг монохорд устида олиб борган тажрибалари жараёнида кашф этган муסיкий овозларнинг ўзаро муносабатлари тизими, айтиш мумкинки, муסיкий тафаккур фанининг ривожини бошлаб берди. Муסיкий тафаккурнинг барча турлари ижтимоий тарихий хусусиятга эга, яъни маълум бир тарихий даврга тегишли.

“Муסיкий тафаккур тушунчаси муסיкий тажрибанинг оқилона томони сифатида биринчи бўлиб Б.В.Асафьев томонидан таклиф этилган. Бошқа бир олим А.Ф.Лосев диалектик ўлчовда муסיкий тафаккур категориясини ривожлантиради. Муסיкий тафаккур иборасини ишлатишнинг талқинлари замонавий Америка муסיқа феноменологиясида ҳам учрайди”. В.Б.Сокол ўз докторлик тадқиқотида муסיкий-эстетик тафаккурни нафас ва овоз йўналганлиги бирлиги сифатида таърифлаб, қиёсий таҳлил қилади.

“Замонавий муסיқа педагогикасида муסיқани жанр таҳлили асосида ўқитишда катта тажриба тўпланган. Муסיқашуносликда ўрганилган жанр таснифи деярли барча ўқув дастурларида муסיқа материални танлаш ва тартибга солиш учун асос бўлиб хизмат қилади”. “Муסיқа оддий ёки мураккаб тузилган бўлиши, дағалроқ ёки нозик, оммавийлашган ёки ўзига хос бўлиши мумкин”. Буларнинг барчаси ёшларда шаклланадиган муסיкий дид даражасига сезиларли таъсир кўрсатади ва тингланадиган муסיқа асарларига билдириладиган муносабат ўсмирлар томонидан ушбу асарларга бериладиган баҳо тарзида қабул қилиниши мақсадга мувофиқ. Муסיкий тафаккурнинг ривожланиши илм-фаннинг гуллаб-яшнаши ҳамда бадий маданиятнинг гуркираб ривожланиши билан бир вақтда рўй берган. Илм-фан ва санъатни бир биридан ажратиш асло мумкин эмас. Илмий кашфиётларнинг дояси, илҳомчиси доимо муסיкий тафаккур бўлган, муסיкий тафаккур натижасида инсон

сезгилари ижтимоийлашади, фикр тиниклашади, бутун борликни идрок этиш фаоллашади. Инсондаги меҳр-шафқатлилиқ ва ҳамдардлик сингари инсоний фазилатлар миллий муסיқий тафаккур орқали шаклланади ва камол топади.

Муסיқий тафаккурни инсон онги ва хиссиётларига таъсир этишнинг ажойиб кучи унинг руҳий жараёнларига ҳамоҳанг бўлган процессуал – муайян жараёнли табиати билан боғлиқдир. Мумтоз муסיқа маданиятига оид асарлар мазмунига бадиий ғоялар умумлашган ҳолда берилиб, муסיқали образларнинг ўзаро муносабатлари яъни таққослаш, тўқнашув, ривожланиш жараёнида шаклланади. Мазкур жараённинг хусусиятларига кўра муסיқа мазмуни ҳам турли эпик, драматик, лирик белгиларга эга бўлади.

ХУЛОСА

Муסיқа шахсий, миллий ва умумбашарий бадиий қадриятларнинг бирлигидан иборат бўлиб, бунда мазлум халқ, жамият ва тарихий даврга хос руҳий тароват, суръат, ижтимоий фикр ва кечинмалари тўғрисидаги умумлашмалар ифода этилади. Муסיқий маданият ҳар бир даврнинг маънавий-маърифий талабларига жавоб берган ҳолда, айти вақтда инсон фаолиятининг кўпгина жабҳалари билан муштаракдир. Муסיқий тафаккурнинг инсон ахлоқий ва эстетик дидини шакллантириш, ҳиссий туйғуларини ривожлантириш воситаси сифатидаги роли жуда муҳимдир.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Фармони.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан курамуз. –Тошкент: Ўзбекистон. 2017
3. Арзиматова И.М. Эстетик маданият. –Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти. 2007. –Б. 23
4. Арзиматова И.М. Эстетик маданият ва маънавий камолот. –Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ. 2009. –Б. 61, 102
5. Абдулла Шер, Баҳодир Хусанов. Эстетика. Услубий қўлланма. 2-нашр. – Тошкент: ЎзМУ. 2008. – Б. 34.
6. Умаров Э, Шеров.А, Хусанов Б. Эстетика. Услубий қўлланма. –Тошкент: Ўзбекистон файласуфлар жамияти, 2010. –Б. 92, 102.
7. Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари (монография). – Тошкент: Фан. 1974. –Б. 221

8. Abduvali o'g'li, A. A. (2023). XX ASR MUSIQA SAN'ATI RIVOJINING VA'ZI XUSUSIYATLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 729-734.
9. Абдусатторов, А. А. Ў. (2023). ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚ ЧОЛҒУ ОРКЕСТРЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ. *Science and innovation*, 2(Special Issue 5), 521-526.
10. Бурҳонов, Р. М., Алиев, С., Габриэлян, С., & Гиенко, Б. ЎРТА ОСИЁ ХАЛҚ ЧОЛҒУ ОРКЕСТРЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ Абдусатторов Абдужалил Абдували ўғли.
11. Abdusattorov, A. (2023). MUSIQA DARSLARI JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI. *Наука и инновация*, 1(9), 8-12.
12. Abdusattorov, A. (2023). TORLI KVARTET UCHUN ASARLAR YARATISHNING METODOLOGIK BOSQICHLARI. *Наука и инновация*, 1(9), 4-7.
13. Абдусатторов, А. А. Ў. (2022). БАСТАКОРЛИК ИЖОДИДА МУСИҚА ФОЛЬКЛОРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 602-605.
14. Abdusattorov, A. (2020). About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(11), 28-30.
15. Adiljanovna, A. M., Nurullaevna, N. M., Abdumalikovna, Y. D., Sharobidinovich, M. J., Abdusalil Abduvalio'g'li, A., & Behzod Asqaralio'g'li, T. (2021). Academic Yunus Rajabi and His Scientific Heritage. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 9092-9100.
16. Баймухамедова Н. Алишер Навои о музыке. История и современность. Проблемы музыкальной культуры народов Узбекистана, Туркмении и Таджикистана. –Москва: Музыка. 1972.